

I.M. КАНЮКА,
аспірантка
(Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника)
(Науковий керівник кандидат юридичних наук,
доцент А.Б. Романюк)

НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ТА ПРИНЦИП ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Ключові слова: особлива форма, судове рішення, наказне провадження, презумпція невинуватості.

Відповідно до ч. 1 ст. 384 проекту КПК України, розробленого робочою групою Міністерства юстиції України, особливою формою судового рішення у кримінальному провадженні є судовий наказ про покарання [10]. Суд має право постановити його за вчинення кримінального проступку, якщо обвинувачуваний беззаперечно визнав свою винуватість, відшкодував завдані збитки і не заперечує щодо застосування до нього покарання без проведення судового розгляду.

Перспектива появи цього інституту вітчизняного кримінального судочинства, як і цілої глави у проектах КПК України, розроблених робочою групою Міністерства юстиції України [10] та Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права [9], неоднозначно розцінюється науковцями-процесуалістами.

Для відповіді на питання про право на існування особливого порядку судового розгляду кримінальної справи, його зміст, важливе значення має відмежування його від суміжних процедур та інститутів.

Застосування особливого порядку судового розгляду справи вимагає також дослідження процесуальних гарантій, тобто визначених процесуальним законом засобів забезпечення ефективного функціонування кримінального процесу [4, 19]. Одним з найважливіших таких засобів є принципи кримінального судочинства, ступінь дотримання яких дозволяє вирішити питання про правомірність запровадження того чи іншого інституту кримінального судочинства.

У юридичній літературі проблемам співвідношення особливого порядку розгляду кримінальних справ з принципами судочинства присвятили свої праці Л.М. Лобойко, В.Л. Льовкін, М.В. Монід, В.О. Попелюшко, А.В. Смирнов, А.Б. Соловійов, С.М. Стахівський, А.І. Шмарев та ін.

У своїх працях науковці досліджували доцільність застосування особливого порядку судового розгляду кримінальних справ та вказували на необхідність створення додаткових гарантій захисту прав і

свобод особи підозрюваного, обвинуваченого та підсудного у справах цієї категорії.

На думку одних науковців, застосування особливого порядку призводить до порушення принципів змагальності, презумпції невинуватості, забезпечення права на захист, безпосередність дослідження доказів та ін. [1, 257]

На думку В.О. Попелюшка, спрощений порядок здійснення правосуддя практично виключає такий його компонент, як доказування дійсних фактичних обставин справи, оскільки вирок тоді ґрунтується лише на визнанні підсудним своєї вини. Суд при цьому виявляє необ'єктивність і упередженість та відступає від такого принципу демократичного правосуддя, як презумпція невинуватості, коли «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доказано в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [3; 8, 248].

Інші вважають, що існування спрощеної процедури забезпечує швидкість кримінального судочинства, що є одним із його завдань [13, 12].

На думку Т.М. Марітчака, визнання недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин справи, які визнаються всіма учасниками процесу, не порушують принципів гласності, змагальності і диспозитивності, а також всебічності, повноти та об'єктивності дослідження обставин справи. Відмова від дослідження в судовому засіданні фактичних обставин справи свідчить про те, що серед учасників судового розгляду немає спору щодо зазначених обставин, тобто всі вони визнають той факт, що досудове слідство проведено всебічно, повно й об'єктивно [5, 44.].

Дослідивши позиції науковців, можна дійти висновку, що більшість авторів намагались обґрунтувати відповідність застосування особливого порядку судового розгляду кримінальних справ всім або кільком принципам одночасно. На нашу думку, для визначення сутності цього інституту кримінального судочинства, його місця у струк-

турі кримінального процесу необхідно аналізувати співвідношення особливого порядку судового розгляду з елементами кожного принципу.

Метою цього дослідження є з'ясування співвідношення інституту наказного провадження як форми особливого порядку судового розгляду кримінальних справ з елементами принципу презумпції невинуватості.

Для досягнення цієї мети вирішенню підлягають наступні завдання: 1) дослідження поняття принципу презумпції невинуватості та його змісту; 2) аналіз конституційності положення Проекту КПК України МЮ про «покарання за судовим наказом»; 3) обґрунтування допустимості застосування опосередкованого дослідження доказів судом під час розгляду справи в особливому порядку; 4) визначення обов'язкової оцінки судом добровільності висловленої обвинуваченим згоди з пред'явленим обвинуваченням як гарантії перевірки законності та обґрунтованості визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненому злочині.

В аспекті досліджуваних проблем презумпція невинуватості розглядається з сутнісної та формально-правової точки зору. Це означає, що презумпція невинуватості, з одного боку, — це вимога до слідчого, прокурора, дізнавача та суду довести винність обвинуваченого у вчиненні злочину, а з іншого — переконання в тому, що особа невинна, доки суд не визнає обвинувачення обґрунтованим, а обвинувальний вирок не вступить у законну силу [4, 43].

У юридичній літературі зміст принципу презумпції невинуватості відображають такі основні положення: 1) особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду; 2) обвинувачений не повинен доводити свою невинуватість або меншу вину, а також наявність обставин, що виключають його кримінальну відповідальність [2, 184]. Обов'язок доведення вини обвинуваченого у вчиненні злочину («стягар доказування») покладено на орган дізнання,

слідчого, прокурора (ч. 2 ст. 62 Конституції України, ч. 2 ст. 22 КПК); 3) ненадання обвинуваченим доказів своєї невинуватості за жодних обставин не можна розглядати як доказ його вини; 4) обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях; 5) притягнення особи до участі у справі як підозрюваного або обвинуваченого, застосування до неї арешту чи іншого запобіжного заходу не повинні розцінюватись як доказ її вини, як покарання винного [2, 184]; 6) усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ч. 3 ст. 62 Конституції України); 6) недоведена винуватість юридично дорівнює доведеній невинуватості; 7) у разі скасування вироку суду як неправосудного, держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням [2, 183].

Характеризуючи перший з перелічених елементів, необхідно вказати, що в цілому застосування особливого порядку узгоджується з ним. Водночас, відповідно до ст. 62 Конституції України вини особи може бути встановлено лише обвинувальним вироком суду. У зв'язку з цим, кінцеве рішення за результатами застосування особливого порядку судового розгляду не може набувати форми судового наказу, як це передбачене главою 27 проекту КПК України, оскільки до судового наказу згідно з проектом КПК МЮ пред'являються особливі вимоги, що не дозволяє розглядати його як різновид обвинувального вироку. У зв'язку з цим вимагає доопрацювання в цілому глава 27 проекту КПК, оскільки не можна пов'язувати розгляд справи в особливому порядку з винесенням судового наказу як підсумкового рішення у справі. Натомість, вважаючи, що таким рішенням повинен бути обвинувальний вирок, пропонуємо перейняти досвід російського законодавця, назвавши главу «Застосування особливого порядку судового розгляду кримінальної справи у зв'язку зі згодою обвинуваченого з пред'явленим йому обвинуваченням» [12].

Додаткового обґрунтування вимагає також питання про доведеність вини у закон-

ному порядку під час застосування особливого порядку судового розгляду. Законність порядку доведення вини за наявності відповідних норм процесуального законодавства, які регулюють особливий порядок судового розгляду, не викликатиме сумніву. Суперечність з принципом презумпції вбачається в іншому, а саме — у доведеності вини. У зв'язку з цим, заслуговує на увагу думка М.С. Строговича про те, що висновки органів досудового розслідування — це лише їх думка, правильність якої повинна бути доведена у суді [11, 36]. Під час особливого порядку розгляду справи у суді процес доказування як такий відсутній, а рішення приймається на основі зізнання обвинуваченого, тому вказаний елемент презумпції невинуватості на процедуру застосування покарання за судовим наказом не поширюється. Зібрані докази під час досудового слідства не позбавляють суд обов'язку доказування, оскільки вина вважається доведеною тільки після дослідження зібраних на досудовому слідстві доказів під час судового слідства. Крім того, лише доказування, здійснюване в суді, повною мірою дозволяє реалізувати принципи змагальності, безпосередності, усності та гласності [6, 105].

Незважаючи на те, що особливий порядок судового розгляду кримінальної справи допускає провадження судового слідства, воно не пов'язане з вирішенням питання про винність підсудного у вчиненому злочині.

Поряд з цим навряд чи вказані обставини можна визнати такими, що виключають можливість реалізації принципу презумпції невинуватості у процесі застосування порядку показання за судовим наказом. Під час особливої процедури судового розгляду суд досліджує та оцінює всі зібрані у справі докази, однак така діяльність має опосередкований характер. Безпосередньо досліджуються лише окремі матеріали справи, про які мова йшла вище.

Розглядаючи відсутність обов'язку обвинуваченого доводити свою невинуватість у вчиненні злочину як елемента принципу презумпції невинуватості, необхідно звер-

нути увагу на особливість його реалізації під час застосування процедури покарання за судовим наказом. Визнавши вину та заявивши клопотання про розгляд справи в особливому порядку, підсудний демонструє своє небажання захищатись від пред'явленого обвинувачення. Такої необхідності позбавляється також і його захисник.

Під час застосування процедури покарання за судовим наказом застосовується також вимога про тлумачення сумнівів щодо доведеності вини особи на її користь. Якщо у суду виник сумнів щодо обґрунтованості пред'явленого обвинувачення, він зобов'язаний застосувати загальний порядок судового розгляду.

З цією вимогою тісно пов'язане положення про недопустимість прийняття судом рішення, яке ґрунтується на припущеннях, тобто висновках суду, які не підтверджені зібраним у справі доказами. Будь-які перешкоди у реалізації вказаного елемента принципу змагальності під час розгляду справи в особливому порядку відсутні. Як і в загальному порядку, суд може винести обвинувальний вирок лише у випадку, якщо обвинувачення, з яким погодився обвинувачений, підтверджується зібраними у справі доказами.

Найбільш суперечливим моментом щодо відповідності особливого порядку судового розгляду принципу презумпції невинуватості є визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненому злочині як основа винесення обвинувального вироку [6, 107].

Частина 2 статті 73 КПК України містить положення про те, що показання підозрюваного підлягають перевірці. Визнання підозрюваним своєї вини може бути покладено в основу обвинувачення лише при підтвердженні цього визнання сукупністю доказів, що є в справі.

У процесі застосування особливої процедури судового розгляду цей елемент принципу презумпції невинуватості набуває особливого змісту.

Суд під час розгляду справи в особливому порядку не досліджує інших доказів, які підтверджують винність підсудного,

оскільки судове слідство як таке не проводиться. Натомість суд зобов'язаний перевірити добровільність визнання підсудним своєї вини та заявленого клопотання про застосування особливого порядку судового розгляду кримінальної справи.

Вимога про перевірку добровільності висловленої обвинуваченим згоди з пред'явленим обвинуваченням повинна носити обов'язковий характер в силу того, що кримінальному судочинству притаманний публічний характер. Суб'єкти, які виконують функцію обвинувачення (кримінального переслідування), наділені владними повноваженнями, уповноважені застосовувати примусові заходи впродовж всього процесу досудового слідства. У зв'язку з цим виникає небезпека порушення добровільності визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні злочину.

Таким чином, з метою забезпечення повної відповідності провадження справи в особливому порядку принципу презумпції невинуватості у проекті КПК необхідно передбачити наступні умови: 1) участь захисника під час висловлення згоди обвинуваченого з пред'явленим йому обвинуваченням, а також під час заявлення клопотання про особливий порядок судового розгляду кримінальної справи; 2) обов'язкова перевірка судом дотримання вказаної вимоги під час вирішення питання про застосування процедури покарання в особливому порядку; 3) обов'язок суду перевірити обґрунтованість обвинувачення та у випадку його необґрунтованості відмовити у задоволенні клопотання і розглянути справу у загальному порядку.

Отже, застосування особливого порядку розгляду кримінальної справи повною мірою відповідає принципу презумпції невинуватості. Поряд з цим співвідношення особливої процедури судового розгляду з даним принципом має певні особливості, обумовлені специфікою доказування і правом обвинуваченого погодитись з пред'явленим йому обвинуваченням та, як результат, заявити клопотання про розгляд справи в особливому порядку. Засто-

сування особливої процедур жодним чином не обмежує дію принципу презумпції невинуватості, оскільки невиключає можли-

вості як з ініціативи підсудного, так і суду повернутись до загального порядку судового розгляду.

Список літератури:

1. *Безлепкин Б.Т.* Уголовный процесс в вопросах и ответах: учебное пособие / Б.Т. Безлепкин. — 3 изд., перераб. и доп. — М.: Изд-во Проспект, 2005.
2. *Коваленко Є.Г.* Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник / Є.Г. Коваленко. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 632 с.
3. Конституція України. — К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. — 51 с.
4. *Лобойко Л.М.* Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навч. посібник / Л.М. Лобойко. — К.: Істина, 2007. — 456 с.
5. *Марітчак Т.М.* Проблеми визначення обсягу доказів, що підлягають доказуванню / Т.М. Марітчак // Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 5(45).
6. *Монид М.В.* Особый порядок принятия судебного решения при согласии обвиняемого с предъявленным ему обвинением: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М.В. Монид. — Иркутск, 2007. — 210 с.
7. *Печников Г.А.* Диалектические проблемы истины в уголовном процессе: автореф. дисс. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.09 / Г.А. Печников. — Волгоград, 2005. — 49 с.
8. *Попелюшко В. О.* Ще раз про спрощену процедуру правосуддя // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 18—19 квітня 2002 р.). — К., 2002.
9. Проект Кримінального процесуального кодексу України, розроблений Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, від 11 вересня 2008 р.
10. Проект Кримінально-процесуального кодексу України, розроблений робочою групою Міністерства юстиції України <http://www.minjust.gov.ua/0/projectCriminalCodex>
11. *Строгович М.С.* Избранные труды: в 3 т. / М.С. Строгович. — М.: Наука, 1991. — Т. 3.: Теория судебных доказательств.
12. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 года № 174-ФЗ / www.kalinovsky-k.narod.ru
13. *Шмарев А.И.* Особый порядок судебного разбирательства (вопросы теории и практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.И. Шмарев. — Ижевск, 2004. — 27 с.

РЕЗЮМЕ

Применение особого порядка рассмотрения уголовного дела в полной мере соответствует принципу презумпции невиновности. Применение особой процедуры никоим образом не ограничивает действие принципа презумпции невиновности, поскольку не исключает возможности как по инициативе подсудимого, так и суда вернуться к общему порядку судебного разбирательства.

SUMMARY

So, use the special order of the criminal trial to fully meet the principle of presumption of innocence. Application specific procedures in no way restricts the operation principle of the presumption vynuivatosti not because it does not exclude the possibility of the initiative as a defendant and the court to return to general litigation.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

Подано 23.09.10